

L'ensenyament de la literatura: el canvi radical pendent

Juan Sánchez-Enciso

Professor i formador de Llengua i Literatura castellanescs

L'art és, tot seguint Kant, una activitat no orientada a finalitats pràctiques i que se situa en el terreny del joc. La literatura, com una de les formes del fet artístic, és una activitat creativa perquè, com va dir Jakobson, s'hi concreta de forma plena la potencialitat creadora de les paraules (la *funció poètica* del llenguatge), una activitat en què la llengua no és mitjà fungible al servei d'una intenció comunicativa, sinó finalitat, la comunicació en si mateixa. Com es diu sovint, el literari és un text que aspira a perdurar.

Si, pragmàticament, el text literari es caracteritza per no fer servir el criteri de «congruència respecte als fets» (Bertoni), com a fet de llengua és un tipus de discurs molt planificat per la presència de diferents nivells lingüístics que s'interrelacionen (temàtic, semàntic, fonètic, sintàctic, rítmic). De manera més clara que en altres formes textuales, el literari és el text que fa més evident la tensió entre el seguiment de la tradició i la contestació d'aquesta.

Malgrat una interpretació restrictiva de la llengua que fa l'actual orientació competencial i «pràctica», l'educació literària continua sent una dimensió essencial de la formació integral de la persona. Educar literàriament suposa propiciar l'accés de l'alumnat a un tipus especial d'intel·ligència i sensibilitat, a formes alternatives, paral·leles a la vida real, de mirar i d'interpretar el món, a experiències humanes que el nostre alumnat no podrà viure mai en la seva realitat biogràfica, a una creativitat genuïna diferent de les formes estandarditzades de creativitat, pròpies de les actuals tecnologies del joc i la diversió.

Malauradament el model didàctic vigent a la majoria de les aules, molt més formatiu que educatiu, aliè als avenços teòrics, de la recerca, les bones pràctiques i les metodologies innovadores al llarg de les darreres tres dècades, continua descansant en la història de la literatura i el comentari de textos. La història de la literatura, que respon a l'exaltació nacionalista de les revolucions burgeses del segle XIX i que va substituir l'educació retòrica basada en els models clàssics i la seva imitació, va ser severament qüestionada al Congrés de Budapest, l'any 1930. Representa, com va dir José María Valverde, una mirada hegeliana sobre l'evolució artística per etapes en la qual es valora allò que respon a l'essència de cada una d'elles, de tal manera que les manifestacions que no encaixen en les característiques del període literari en qüestió esdevenen indesitjables. Dit d'una altra manera, el text literari interessa més com a «document» que com a «monument».

La història de la literatura continua sent part essencial de les programacions i la pràctica docent de la matèria de llengua i literatura. No és una contradicció menor el fet d'abordar un art a través de la seva història, abans d'haver-ne gaudit i haver-lo experimentat.

Pel que fa al comentari de textos literaris, bo i admetent-ne la importància didàctica des dels anys cinquanta del segle passat en endavant, s'ha convertit en una eina al servei de la història de la literatura, una manera d'exemplificar les característiques del període literari que s'estudia. Ha esdevingut una rutina academicista que rebutja les emocions i sentiments del lector; finalista (atenta al producte final més que no al procés); «dissecadora» (el text com a inventari mètric, gramatical, retòric, i no com a criatura «viva» i actualitzada en cada acte lector, en què els constituents textuais importen per la seva aportació a la construcció global del sentit) i solitària i, per tant, aliena al valor sociocognitiu de la interacció. Finalment, el model de comentari vigent, amb una metodologia «per etapes» no recursives (argument, tema, localització, forma, etc.) no permet abordar textos la naturalesa no racional i autocontextual dels quals no permet separar el que es diu del com es diu (un gruix important de la poesia contemporània, per exemple).

Les alternatives continuen passant per la sensibilització cap a l'art literari a través de tasts, exploracions i temptejos creatius que comportin el descobriment de manipulacions del llenguatge que permeten expressar emocions, intuïcions, visions del món a les quals no es pot accedir des de la parla expositiva o col·loquial; per la transformació del comentari en conversa exploratòria i interactiva; pel coneixement dels gèneres literaris, de les seves possibilitats i dels seus límits; també a través d'un tipus d'informació literària que, tot partint de l'experiència i les motivacions de l'alumnat, els ajudi a conformar una cultura literària real i no academicista i memorística: itineraris temàtics («De l'èpica al *Quijote*», «Poesia amorosa, des dels trobadors a la lírica barroca»); propostes d'imitació, plagi, joc a partir dels clàssics (invenció d'un apòcrif romàntic, un conte per a nens i nenes sobre *El Quijote*; audiovisuals, com ara a partir de contes de Pere Calders); transició de la biblioteca personal a la col·lectiva (per exemple, un itinerari de lectura i escriptura creativa que portés per títol *Cap al tresor*, a partir de fragments o talls de *Jason i els argonautes*, *Indiana Jones i la darrera croada*, *Miguel Strogoff*, *El Hobbit...*).

Els tallers literaris, introduïts a l'Estat espanyol a començaments de la dècada dels vuitanta del segle passat, van oferir itineraris creatius i propostes que inclouen lectura, oralitat, escriptura literària i estudi dels clàssics. Més de trenta anys després continuen sent innovadors i útils per al canvi radical que, avui més que mai, cal fer.

Curs 2014-2015